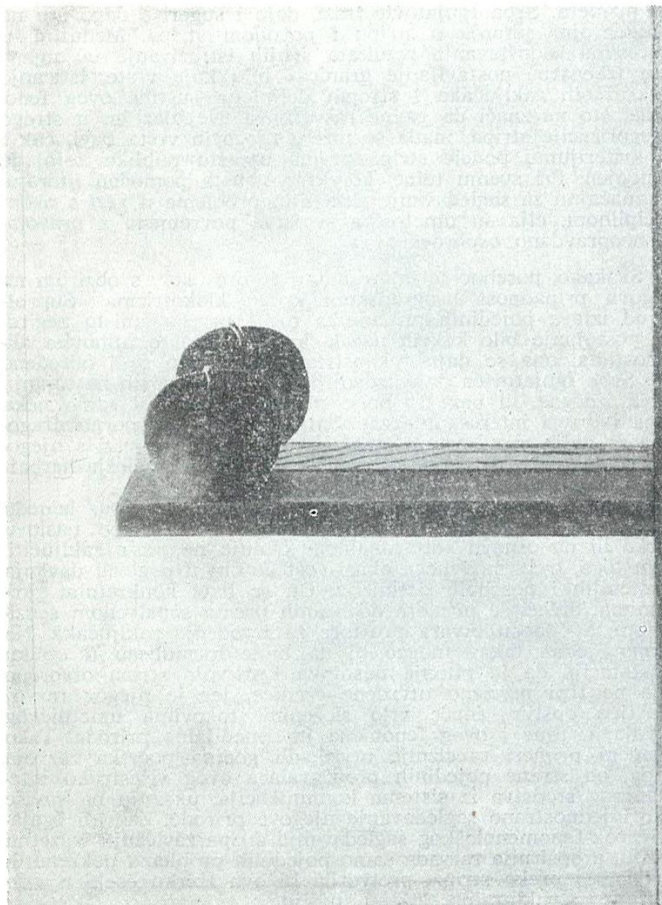

ove škole stvorio je Charles Bally, De Saussureov učenik, polazeći od hipoteze da je svaki govorni čin objektivna konstatacija i da se ništa ne može kazati na isti način. De Saussureova distinkcija između jezika (langue) i govora (parole), tj. jezika kao društvenog fenomena i govora kao njegove pojedinačne upotrebe, poslužila je Ballyju da razradi teoriju o aktualizaciji riječi. Naime, u ovoj se teoriji pretpostavlja da riječi imaju latentno, nekonkretno značenje, i da tek u govoru dobijaju svoje određeno značenje. Drugim riječima, govor je aktualizacija jezika. Govorom se apstraktni pojmovi pretvaraju u pojmove o konkretnim pojavama i na taj se način jezik od apstraktnog pretvara u stvarno ili od virtuelnog u aktuelno.

I interes prof. Vuletića prvenstveno je usmjeren na proučavanje govora, a ne jezika. Tri dijela knjige *Gramatika govora*, »Komunikacija govorom«, »Učenje govora« i »Ogledi za gramatiku govora« (članci koji su uglavnom ranije objavljeni kod nas i u Francuskoj), tvore cjelinu i, kako kaže sâm autor u predgovoru, povezuje ih »zajednička misao: proučavanje govora, a to znači jezika u funkcioniranju«.

Nastavljajući se na proučavanje govora u duhu škole prof. Guberine, gdje se ističu njegove poznate »vrednote govornog jezika a to su intonacija, pauza, tempo, mimika, gesta i stvarni kontekst — prof. Vuletić smatra da je govor slika čovjeka. Uz poruku koja se izražava leksičkim sadržajem, govor ima i svoj vlastiti sadržaj, jer u njegovoj akustičkoj formi postoji jedan splet informacija koje su vezane uz govornika, sugovornika i predmet njihova razgovora. Govor je redovito izraz afektivnog stanja govornika, npr. stanja kao što su radost ili tuga, a ona se mogu lakše, efikasnije i spontanije prenositi zvukovnom formom govora, intonacijom kao najvažnijom, nego što bi se mogle prenijeti leksičkim sadržajem. Na primjer, vokali O ili A ne nose nikakvo jezično značenje, ali oni mogu vrlo točno izraziti iznenađenje ili strah. Interesantan je test koji je Vuletić proveo među 70 ispitanika, a koji je pokazao da se afektivna intonacija razumije u vrlo visokom postotku (čak preko 80%) u slučajevima gdje je leksičko značenje potpuno potisnuto. Testiranjem je također pokazao da afektivnu intonaciju na hrvatskosrpskom razumiju i Francuzi i Englezi, pa čak i Japanci. Vuletić zaključuje da je stoga intonacija glavni nosilac sadržaja, a kako je intonacija razumljiva i strancima, to je njena vrijednost općeljudska. Ipak, trebalo bi se zapitati da li se riječ i njeno značenje stvarno prvenstveno otkrivaju intonacijom i, nadalje, ako to važi za riječ, koliko nam isključivo intonacija pomaže u otkrivanju smisla većih cjelina od riječi ili rečenice. Čini se da u diskursu intonacija ne pomaže mnogo u otkrivanju smisla, ako isključimo leksičko značenje.

Kao teoretsku pozadinu treba istaknuti Vuletićevu reinterpretaciju De Saussureove distinkcije između jezika i govora, gdje Vuletić uvodi i treću komponentu govorenje. Jezik je kolektivni sustav koji se ne može prenositi sugovorniku ako se ne materijalizira, tj. ako se ne ozvuči. Materijalizacija ili ozvučenje jezika jest govorenje. To je »neurloško, fiziološko, akustičko i auditivno oblikovanje, prenošenje i primanje govora«. U domen govorenja spadaju izgovor, ozvučenje riječi i rečenice, intonacija i neke druge komponente. Jezični glasovi su čisti, idealni, bestjelesni — a zbog toga i neljudski, kako kaže Vuletić — i da bi oni profunkcionirali, tj. postali ljudski, moraju se materijalizirati u govorenju. Vuletić naročito ističe sustavnost govorenja, koja se postavlja kao paralela sustavnosti jezika, ali koja može funkcionirati i neovisno o jeziku. Naglašava se da akustička slika postaje foničkim nizom nervnih, mišićnih, akustičnih i auditivnih aktivnosti i u tom procesu fiziolog, akustičar ili fonetičar nalaze zakonitosti koje ne remete jezičnu sustavnost, već tvore sustavnost govora. Govor je aktualizacija jezika i govorenja, i on postaje centralni termin u ovakvom viđenju odnosa triju komponentata. Naročito je važno da se jezični principi arbitrarnosti i linearnosti narušavaju u govoru. Govor je istovremeno izbor iz jezika i izbor iz govorenja; dakle, s jedne strane postoji jezični arbitrarni i konvencionalni znak, a s druge strane govorni znak (intonacija naročito) koji nije ni linearan ni arbitraran, jer u isto vrijeme daje obavijest o govorniku, sugovorniku i sadržaju govora, a proizvod je stava i situacije.

U ovom zanimljivom obratu vrijednosti i važnosti jezika i govora treba ipak primijetiti da je dijalektička vezanost između jezika i govora sigurno kompleksnija nego što se ovdje prikazuje. Za sustavnije rješavanje teoretskog statusa jezika i govora trebalo bi odgovoriti na mnoga pitanja poput slijedećih: Ako je govor zvučna realizacija jezika, kako onda definirati unutrašnji govor (govor u sebi)? Da li govorenje stvarno ima vlastiti sustav koji funkcionira neovisno o jeziku? Na koji je način govorenje primjerenije čovjeku od jezika? Poslije jedne čitave lingvističke revolucije koju je poveo Noam Chomsky, i čija je jedna od glavnih premisa da je jezik čovjeku urođen, može li se bez imalo sumnje tvrditi da jezik nije urođen čovjeku i da slušanjem drugih učimo jezik, kao što se navodi u ovoj knjizi?

Zanimljiva je, ali i indikativna, pažnja koju Vuletić posvećuje *kriku*, globalnoj formi intonacije, koji je razumljiv svima, jer je točniji od leksičke jezične poruke. Krik je vrsta afektivne poruke (poput uzvika radosti) koja je individualna, ne posjeduje društvene elemente, a ipak je razumljiva svima, pošto se graniči s biološkim krikom. To je općeljudski, prirodni sadržaj govora i najbolje ga vidimo u letrističkoj poeziji koja oblikuje upravo krajnje forme govora (na primjer, udisanje, izdisanje, kašalj, pucketanje jezikom itd.) To su forme gdje je konačno govor lišen jezika, gdje jezik nije potreban jer označitelj i označeno postaju jedno. Primjerice, afektivna intonacija nije simbol za iznenađenje ili radost, ona *jest* iznenađenje ili radost.

Afektivna poruka u jeziku nije zanemariva, ali u Vuletićevom pristupu ona postaje centralna, a u isticanju vrijednosti govora poništava se jezik. To ima praktičke opravdanosti i pokazalo se korisnim u učenju jezika i korekciji izgovora, međutim, teorijski nije opravdano, jer ne čini se istinom da »kad je riječ o čovjeku, o njemu samome, njemu neiskvarenome, njemu spontanome, njemu najbitnijem, njemu najskrovitijem, onda jezik mora zatajiti« (26). U takvom stanju čovjek je ipak najudaljeniji od onog što je u njemu najljudskije, a što se iskazuje samo putem jezika.

Fonetika, kao nauka o glasovima, jest samo mali dio lingvističkih ispitivanja, međutim, nakon De Saussureove definicije govora ona dobija novu dimenziju: fonetika postaje nauka o govoru. De Saussure je ipak smatrao da je prava lingvistika tek lingvistika jezika, dok je lingvistika govora moguća, ali bi bila odvojena od prve lingvistike. Vuletićeva knjiga, osim proučavanja jezika u funkcioniranju i njegovih vrijednih praktičkih rezultata, predstavlja pozitivan pokušaj definiranja fonetike kao znanosti o govorenju i, nadalje, sagledavanjem problema jedne moguće gramatike govora, on se zalaže za stvaranje lingvistike govora koja bi bila ravnopravna lingvistici jezika.

Dr IVAN CVITKOVIĆ: »MARKSISTIČKA MISAO I RELIGIJA«, »Svjetlost«, Sarajevo, 1980.

Piše: Stjepan T. Simić

Treća knjiga Ivana Cvitkovića (prva, *Društvo, religija, mladi*, objelodanjena je 1974, a druga, *Bilješke o religiji*, 1980) stanovito je tematsko zaokruženje (ne završetak, zatvorenje) autorova nedvojbeno produktivnog, i izazovnog, marksovskog teorijskokritičkog bavljenja izuzetno aktuelnim pitanjima religije i ateizma u dijalektički oprečnom krajoliku dinamičnog razvoja jugoslovenskog socijalističkog samoupravljanja. Onome ko ima potpuni uvid u prethodne autorove tekstove, nije teško ustvrditi njihovu vezu s knjigom o kojoj je ovdje riječ, ali, što je relevantnije, i evidentan, »skokovit« Cvitkovićev napredak — u smislu sistematičnijeg, temeljitijeg, teorijski rigoroznijeg i strpljivog traganja i poniranja u ovu sferu »društvenosti«. Ako bismo pokušali *Marksističku misao i religiju* odrediti što kraćom sintagmičkom naznakom, dali bismo joj naslov: *marksistička kritika teološke kritike marksizma*.

U prvom dijelu studije izložena je teološka kritika odnosa marksizma prema religiji, dok se u drugom dijelu iznosi teološka kritika odnosa socijalizma prema religiji i religijskim zajednicama. Treći i četvrti dio studije daju kritiku teološke kritike odnosa marksizma i socijalizma prema religiji i religijskim zajednicama. U zaključnoj raspravi problematizira se moguća daljnja razvoj teološke kritike marksizma i socijalizma, i njihova odnosa spram religije i religijskih zajednica u našem društvu. No, radije pustimo da u ovih nekoliko redaka progovori samo djelo autorovo.

Svaka od tri tradicionalne religijske zajednice na bosanskohercegovačkom tlu — po Cvitkovićevim navodima — ima različito polazište u pogledu odnosa prema svijetu; »svaka od njihovih teologija istorijski se razvijala više pod različitim nego pod sličnim utjecajnim faktorima i svaka je imala svoje razvojne puteve« (str. 6). Postoje, dakako, upućuje autor, i određena približavanja ovih teologija kad je u pitanju njihova kritika odnosa marksizma i socijalizma prema religiji i religijskim zajednicama.

Konstatirajući evoluciju u kritici marksizma u teološkoj literaturi kod nas, Cvitković ističe da se u periodu do pojave socijalističke države (1945) marksizmu u teološkoj literaturi prigovara da ima naturalistički pristup korištenja religije, da je teolozima marksizam prije svega ateizam, tj. da je ateizam sama bit marksizma. Sve do pedesetih godina teolozi smatraju da marksizam ima politički pristup problemu nastanka religije. Od pedesetih godina teolozi prilaze kritici marksizma sa znatno više objektivnosti. Sedamdesetih godina teolozi napuštaju apriorni antiateizam, te većina njih smatra mogućim »sjednjenje religije s marksizmom, samo što pri tome marksistički princip klasne borbe treba zamijeniti principom sveopšte ljubavi« (str. 36).

I u teološkoj kritici socijalizam Cvitković razlikuje nekoliko faza. Do 1945. teolozi radikalno osuđuju socijalizam. Nakon drugog svjetskog rata neprijateljstvo prema socijalizmu u teološkoj kritici postaje sve izraženije. Početkom pedesetih godina nastupa period pasivnog otpora religijskih zajednica socijalizmu. Sredinom šezdesetih godina u teološkoj kritici socijalizma prihvaća se princip odvojenosti religijskih zajednica od države. Teolozi, međutim, upućuju prigovor marksistima što ovi »prenaglašavaju uticaj samoupravljanja na prevladavanje religije, čime vjernike dovode u „hendikepiran“ položaj: ako prihvatiti angažovanost u samoupravljanju, onda će raditi na vlastitom uništenju sebe kao vjernika« (str. 96).

Cvitković smatra da se djelomično može prihvatiti stav teologa, kojeg su oni isticali u periodu do pojave socijalističke države, da, usljed Feuerbachova utjecaja, u marksizmu možemo naći na elemente naturalističke koncepcije u pristupu religiji, dodajući da su sami teolozi pri tom preneglašavali Feuerbachov utjecaj na marksizam. Autor upućuje prigovor teolozima što su do 1945. reducirali marksizam na ateizam, te što su iz toga izvodili neosnovan zaključak da je marksizam bitno ateizam. U novije vrijeme, primjećuje Cvitković, kritičari marksizma među teolozima »s pravom primjećuju da Marksova ocjena religije kao »opijuma naroda« ne znači da u određenim socijalnim okolnostima religija ne može biti i idejni oblik socijalnog »protesta« (str. 119). Međutim, dodaje autor, marksizam ne polazi od »opijuma« u ocjeni savremene religije, već od analize društvene stvarnosti u kojoj religija može, ali ne nužno, da igra ulogu »socijalnog opijuma«. Čini nam se značajnim istaći autorov stav da su u praktičnoj djelatnosti mogući određeni oblici koegzistencije između društveno-političke i religijske zajednice, ali da teološki princip »opće ljubavi« ne može nadomjestiti primarne marksističke principe društvenih odnosa.

Na dalji razvoj teološke kritike marksizma i socijalizma utjecat će, smatra autor, odnosi unutar samih religijskih zajednica, razvoj političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, obogaćenost marksističke teorije religije iskustvima razvoja socijalističkog samoupravnog društva i dr. Ako je za neposredno poratno razdoblje bila karakteristična ljevičarska fraza da marksizam objavljuje rat religiji, na osnovi čega je stvorena lažna slika o svemoći administrativne regulative i prakse, danas se marksisti ne suprotstavljaju religiji nekim posebnim anti-religijskim programom, već izgradnjom socijalističkog samoupravljanja. Pitanje prevazilaženja religije, drugim riječima, poima se kao pitanje borbe za nove društvene odnose. Bit socijalizma i samoupravljanja ne čini ateizam. Stoga marksistička kritika religije »nije središnje pitanje u marksizmu kod nas, već je to praktično oslobađanje društva od segmenata koji otežavaju razvoj socijalizma i socijalističkog samoupravljanja i uslova koji dovode do pojave tih segmenata« (str. 207). Religija i socijalizam, smatra Cvitković, međusobno se ne isključuju, jer religija ne mora u svakoj etapi izgradnje socijalizma biti nužno reakcionarna. Parola »borba protiv religije — borba za socijalizam«, lažna je i nepripadna marksizmu i politici Saveza komunista. »Ateizam, makar i marksistički, ne može biti i nije univerzalna vrijednost za ocjenjivanje opredijeljenosti za socijalizam i socijalističko samoupravljanje« (str. 209).

Srba Ignjatović: »POETIZAM STRIPA«, Radničko sveučilište »Božidar Maslarić«, Osijek, 1980.

Piše: Grozdana Šarčević

Srba Ignjatović, dobitnik nedavno dodeljene nagrade »Milan Bogdanović« za književni prikaz zbirke pesama Brane Petrovića »Obrana svetova«, ima već nekoliko objavljenih knjiga koje ukazuju na nekoliko planova njegovih stvaralačkih aktivnosti u domenama savremene književnosti. Ovaj pesnik, esejista i književni kritičar, ispoljio je specifičan vid aktivnog interesovanja za strukturalno složenu oblast rasprostiranja stripa. Dakle, za jedan od umetničkih medija čija svojstva neizostavno podrazumevaju komunikaciju vizuelne prirode. Interesovanja ove vrste zgnusnuta su u zbirci eseja »Poetizam stripa«. Čine je ukupno trinaest poglavlja, tj. eseja. Prvih osam su: *Pitanje nastanka, Smisao nastanka, Strip nije »revizija« zatečenih vrednosti, Mitski status stripa, Mit obojen nostalgijom, Motivi i mitovi, Asimilativni i disimilativni strip i Strip kao »ozbiljna igra«,* već objavljeni u nešto ranije izdatoj knjizi Srbe Ignjatovića »Doba kolaža« (Izdavačko-informativni centar studenata, Beograd, 1978).

Razvijajući principe »nizanja« i »principe kolaža« u komponovanju knjige »Poetizam stripa«, autor je prethodno objavljene eseje u zbirci »Doba kolaža« obogatio s još pet, i tako dobijenu celinu učinio zanimljivom za čitaoca, a dragocenom za početke proučavanja ovog fenomena intermedijalne prirode, koji u poslednje vreme privlači sve veću pažnju, a naročito posle Ignjatovićevih eseja-prvenaca posvećenih stripu.

Baveći se pojedinim aspektima i vrstama stripa iz vremena predistorije i istorije njegovog razvoja, zaključno s poslednjim godinama, ne mimoilazeći ni period »naglog srozavanja« stripa kao umetničkog medija, Ignjatović je u prvih osam poglavlja uglavnom zabavljen problemima fenomenološkog sagledavanja ovog sredstva komunikacije u perspektivama prošlosti, i to u neomeđenim geografsko-demografskim i hronološkim razmerama. U poslednjih pet svojevrsnih eseja iz zbirke »Poetizam stripa« akcenat je na problemima razvoja stripa savremenog doba u nas, a u oba slučaja neposrednim sagledavanjem obeležja niza konkretnih primera.

Razumljiva, ali možda diskutabilna teza autora, tačnije njegova sklonost da razvoj stripa u »predistorijskom« i »istorijskom« periodu posmatra u kontekstu čvršće povezanosti tokova razvoja ovog medija s razvojnim tokovima književnosti, ali u znatno sporijem tempu, skrivena je mnoštvom drugih ideja, zanimljivih teza i informacija u vezi s formalnim svojstvima stripa i, posebno, njegovim poetskim dimenzijama. Kombinovanjem metodom, naučno-umetničkim, dosledno se držeći konkretnih primera, Srba Ignjatović traži, daje i sugeriše odgovore na mnogobrojna pitanja o stripu i povodom stripa. Međutim, u procesima saopštavanja rezultata svojih istraživanja on uglavnom izbegava »postavljanje granica« bilo koje vrste, isticanje zaokruženih zaključaka i strogih definicija suštine ovog fenomena, što ne znači da ga ne rasvetljava. Ne ulazi ni u stroge kategorizacije stripa, mada se nizom njegovih vrsta bavi, čak i po kriterijumu podele stripa prema uzrastu publike kojoj je namenjen. Pri svemu tome, korektno navodi pomoćnu literaturu, značajnu za sagledavanje složenijih problema u vezi s ovom disciplinom, čija su umetnička svojstva povremeno s pravom, a i neopravdano, osporavana.

Svakako, posebno je interesantan autorov stav s obzirom na njegovu pripadnost beogradskom krugu kлокотризma. Suprotno od izjava pojedinih pripadnika tog kruga, u smislu negiranja postojanja bilo kakvih načela kada se radi o njihovim aktivnostima, ona se daju rekonstruisati, kao što se i određene teze Srbe Ignjatovića daju izdvojiti, i pored njihovih nastojanja da ih izbegne, ili bar što bolje prikrije, a naglasi samo neka svoja i druga interesantna zapažanja koja su neosporno dragocena za dalja proučavanja stripa. I to ne samo u vezi s njegovim poetskim svojstvima, već uopšte i za druga obeležja herbar-tovskii shvaćene forme.

Vrlina ove zbirke priloga za proučavanje stripa, između ostalog, je u širini zahvatanja problema, što se po naslovu zbirke ili na osnovu »dijagonalnog« čitanja ne može zaključiti. Osim toga, treba podvući i obazrivost autora u pogledu davanja uopštenijih i posebnih definicija. On se bavi konkretnim problemima, držeći se primera odabranih prema sopstvenom senzibilitetu, a čitaocu otvara prostore za izvođenje zaključaka. Na primer, jedan takav mogao bi da bude formulisan u obliku konstatacije da je pitanje nastanka i razvoja stripa otvoreno i da ne trpi precizno utvrđene granice, jer je njegov razvoj uslovljen opštim, inače vrlo složenim, tokovima umetničkog razvoja, a time i ovog fenomena intermedijalne prirode. Tako navedeni primeri preciznije utvrđenih godina početka razvoja stripa, od strane pojedinih proučavalaca ovog višestruko interesantnog sredstva iz sistema komunikacija, ukazuju na suviše usko i jednostrano sagledavanje njegove prirode. Zahvati Ignjatovićevog fenomenološkog sagledavanja stripa zaslužuju izuzetnu pažnju, a opširnija razrada samo pojedinih problema pokrenutih povodom i preko stripa, pretvorila bi ovu zbirku eseja u vrlo ozbiljnu i strukturalno složenu studiju.